

## Werk

**Titel:** Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

**Jahr:** 1743

**Kollektion:** Zoologica

**Werk Id:** PPN369546733

**PURL:** <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG\_0005

**OPAC:** <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

## Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

## Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen  
Georg-August-Universität Göttingen  
Platz der Göttinger Sieben 1  
37073 Göttingen  
Germany  
Email: [gdz@sub.uni-goettingen.de](mailto:gdz@sub.uni-goettingen.de)

# HERBARIUM HET AMBOINSCH

## AMBOINENSIS KRUYD-BOEK,

### LIBER QUARTUS, HET VIERDE BOEK,

Arbores continens silvestres, quarum  
pars aliqua fabrilis est.

Handelende van de wilde Boomen, waar  
van men Timmerhout heeft.

#### CAPUT PRIMUM.

*Ebenus; Caju Arang.*

**C**unctæ *Ebeni* descriptiones, ejusque delineationes mihi hucusque oblatae adeo imperfectæ fuerunt atque incertæ, ut ex iis nequiquam vera ejus forma dignosci potuerit: Quum itaque favente fortuna hîsce in insulis ipsam sæpius viderim non tantum, sed etiam ipse eam coluerim, hinc ejus historiam luculenter & plenarie exhibebo, non tamen ulterius, quam in hîsce Orientalibus insulis fuerit observata & nota; Lector interim facile percipiet a veterum descriptione maxime differre. Ejus itaque tres primo detexi species, quæ propriè *Ebeni* nomine indigentur, exceptis binis tribusve spuris speciebus: Prima autem species est vera seu nigra *Ebenus*, quæ in hoc describetur capite, secunda species est *Ternatensis*, tertia vero *alba Ebenus*.

Vulgaris *Ebenus* arbor est altissima & erecta, comam gerens angustam, cujus truncus non omnino est rotundus, sed angulosus; ac prope radices parum quasi alatus. Trunci cortex haud crassus est, sed durus ac firmus, externe ex nigro & viridi fuscus, seu nigricans, quo facile ab aliis silvestribus dignoscitur arboribus, estque porro scaber, ac fissus, interne fuscus est, solidus, & siccus, sub hoc durum reconditur lignum, solidum, & album, tenuibus & nigricantibus venis hinc inde variegatum, quæ quo propius ad cor seu medullam accedunt, eo frequentiores sese obferunt: Loco autem cordis interni crassa hæc & solida, gravisque nigra substantia excrescit, quæ lignum *Ebenum* propriè dicitur, totum occupans truncum, crassioresque ramos, inæquali tamen proportionè, respectu albicantis ligni, in junioribus enim arboribus crus circiter crassis, nigrum hoc cor vix pollicem crassum est, in adultis vero arboribus, quas vix bini amplecti possunt viri, albicans lignum non ultra quatuor quinqueve digitos crassum est, reliqua pars nigra observatur, hæc autem proportio variat ratione loci & soli, quod occupant hæc arbores, quarum radices externe itidem nigricant, nigrum quoque gerentes cor, quæ vero vix pollicem crassæ sunt, illo destituuntur.

In juventute hæc arbor elegantior & læte magis viridem gerit comam quam in senectute, quæ ex multis componitur longis flagellis, quæ folia gerunt arcte sibi juncta sed irregulari ordine locata brevissimis infidentia petiolis, quatuor pollices longa, binos digitos lata, in obtusum apicem desinentia, inferiora vero semper sunt breviora, rotundiora; crassa, firma, oris & apicè deorsum inflexis instar cochlearis seu cymbæ, nullas notabiles gerentia costas, superne intense viridia, glabra, & splendentia, sulco per medium decurrente, inferne sunt gilva seu flava, paucis tenuibus pertexta venulis. Juniora folia prope ortum quodammodo rubent uti & petioli: In vetustioribus arboribus non ita elegantis sunt formæ, fusca enim sunt nigrisque maculis notata, quæ venulas inferius quoque gerunt notabiles magis, plurimumque decidunt, ita ut earum ramuli sint nodosi, incurvi, & nudi, bina tantum ternave gerentes folia ad ipsum extremum: arbores vero, quæ solo locatæ sunt arenoso vel molli, folia gerunt multo majora & tenuiora, Pyri foliis quodammodo similia, non multum incurvata, sed magis extensa, qualia folia gerunt omnes tales arbores, quæ in hortis plantatæ sunt.

Tom. III.

Flores

#### I. HOOFDSTUK.

*Ebbenhout.*

**A**lle beschryvingen en afteykeningen, die ik tot nog toe gezien hebbe van den Ebbenhout-boom, zyn zo onvolmaakt en zo onzeker, dat men daar uit desselfs regte gedaante geensints begrypen kan: Dewyl my dan het geluk dient, dat ik hem in deeze Eylanden niet alleen genoegzaam gezien, maar ook opgevoet hebbe, zoo zal ik desselfs Historie uitvoerlyk ofte volkomenlyk alhier ter neder zetten, nogtans niet breder, dan by in deeze Oosterse Eylanden bekend is: Zullende den Lexer wel konnen bemerken, dat het selva van de beschryvinge der ouden al wat verschilt. Ik hebbe dan voor eerst drie soorten daar van aangemerkt, die men eigentlyk Ebbenhout noemt, met nog twee a drie bastaart-soorten; de eerste is 't eigentlyke of zwarte Ebbenhout, die wy in dit Kapittel beschryven, en de tweede het Ternataansche, ende de derde 't witte.

Het gemeene Ebbenhout is een zeer hoogen en begten boom, met een smalle kruin, en de stam niet regt rond, maar wat boekig, en by de wortel met kleene vlerken: de schorsse des stams is niet dik, dog hard en styf, van buiten uit den swarten en vuil groenen gemengt, of slegts swartachtig, waar aan men hem onder andere bos-boomen ligt kent, ruig, en fyn gescheurt, van binnen bruinachtig, vast, en droog van substantie; daar onder leyd een hard, digt, en wit hout, met fyne swarte adertjes hier en daar doortogen, die hoe nader 't bert hoe meerder zyn: In plaats van het middelste bert groeyt die harde swarte en sware substantie, die men het Ebbenhout noemt, door den gebeelen stam en dikste takken gaande, dog in ongelijke proportie tegens het omliggende witte hout, want in de jonge boomen, die omtrent een dje dik zyn, vint men dit swarte bert niet boven een duim dik; maar in de volwassen boomen, die twee mannen pas omvademen konnen, is het witte hout niet boven vier en vyf vingers dik, de rest allegaer swart, hoewel deeze proportie, na den grond, daar ze staan, verandert, de wortels zyn van buiten ook swart, en hebben een swart bert, dog in die gene, die niet boven een duim dik zyn, ziet men 't niet.

In zyn jeugt heeft dien boom een schoonder en blyder loof, dan in zyn ouderdom, bestaande uit veele lange ryskens, daar aan de bladeren digt op malkander, dog zonder order staan, op zeer korte steeltjes, vier duimen lang, twee vingers breed, met een stompe spitze, dog de agterste zyn altyt korter en ronder, dik, styf, met de kanten en spitzen onderwaarts gekromt, in de gedaante van een lepeltje, of schuytje, zonder merkelyke ribben, boven hoog groen, glad, en glimmende, met een doorgaande voren in de midden, van onderen vaal of geel, met weinige fyne adertjes; de jonge bladeren zyn by haren oorspronk wat roodachtig, gelyk ook de steelen; aan de oude boomen zyn ze veel onzienlyker, want zy worden grauwer en met swartagtige plekken bezet, hebbende adertjes van onderen kennelyker, en vallen meest af, zo dat de takjes als dan krom, knoestig, en bloot staan, alleenlyk twee a drie bladeren by het einde; doch de boomen, dewelke op een zandige plaats of weeke gront staan, hebben veel grooter en weker bladeren, de Peren-bladeren wat gelyk, niet veel gekromt, maar meer uitgebreid, gelyk ook alle die gene zyn, die men in de boven plant.

A

Het



Flores pusilli admodum sunt, sessiles fere, non admodum numerosi, ad foliorum ortum progerminantes, suntque primo parva albicantia capitula, quæ duris constant apicibus, quæ sese in tria aperiunt breviter & acuta, albicantia petala, quæ quædam parva gerunt stamina, inodora penitus, admodum caduca; totus autem flosculus non major est semine Porri, unde nec mirum est, quod adeo raro in conspectum veniat, incolisque plurimum ignotus sit, unde & quidam mihi persuadere conabantur, hanc arborem floribus destitutam esse, alii contra miros & irregulares ipsi tribuebant & adscribebant flores, quæ omnia credere debui tam diu, donec ipse arborem tales plantaverim, & coluerim, quæ mihi flores exhibuerunt, quos quinto post stationem anno in ipsis observavi.

In flosculo hoc tripetalo tanquam in calice primo sese obfert glaucum capitulum Lini caput referens, sed multo minus est, quod in fructum excrescit paulo majorem nuce avellana, qui basi insidet stellatæ seu stelliformi, primo oblongus, oviformis, dein superne planus & quasi compressus, atque umbilicatus, in centro tenuem gerens apicem. Fructus hi maturi sunt aurei ac tandem rubentes, multumque conveniunt cum *Bonga Tanjong* fructibus.

Sub externa, fragilique pellicula pauca reconditur, ruffa, mucosa, farinacea, ac dulcis caro, quæ edulis est, sed fauces constringens, intus tria continentur oblonga, dura, & ossæ ossicula, magnitudine illorum *Cassia Fistula*, sed parum trigona, quæ acutius latere introrsum declinant, suntque nigra, fusca, & splendentia, aliquando vero quatuor & quinque talia in orbem locantur, supremoque apice sibi adcumbunt, quæ vera arboris semina sunt, atque facillime progerminant terram tangentia.

Boeronensis arboris lignum nigrum penitus est, non tamen adeo nigrum ac splendens, quam si elaboratum fuerit, sed obscure nigrum est instar carbonis diu sub terra conditi, splendorem enim suum & elegantem conquirat colorem poliendo & fricando.

Uti hoc lignum per totam plurimum crescit Orientalem plagam, sic & colore ac substantia diversum est, nigerrimum enim, politissimum, ac proinde optimum ex Aethiopia adfertur, unde Dædanitæ primum ad lacum rubrum, ac dein Tyrum venale adducunt, & hodie Portugalli illud emunt Mosambiquæ, nostrates vero in insula St. Mauriti, Portugallis Illa de Cisne, male vero in Mappis Geographicis do Cirne vocata, h. e. Cyanea insula a frequentj Dod-aarfenorum copia, quæ certarum avium species est, quas Cynos putabant, quam insulam nostrates diu occuparunt hujus ligni gratia: Hoc lignum subsequitur illud, quod in veteri occurrit India, dein Boeronense, quod tamen Mauritiano in pretio ac virtute cedit, præterquam enim quod crassioribus constat fibris, facillime itidem rimas agit longitudinales, spuriumque gerit cor magnis depravatam fissuris, unde non latos præbet asseres: In hujus autem causa mihi videntur ipsi nostrates, qui hæc arbores non satis adultas, nec justo cædunt tempore, quæ enim haud multum viro sunt crassiores, non legitimam adquisiverunt crassitiem, quarum lignum minus viride atque succosum facillime finditur, si cædantur, lapsuque ipso rimas itidem agunt: Præter hæc excisores alium etiam committunt errorem, quod cæsas nempe arbores nimis cito albo spolient ligno, denudatumque cor pluviis ac soli exponant, unde adeo facile rimas contrahit: E contra conduceret cæsas has arbores cortice externoque ligno obductas per aliquot menses in silvis deponi, uti intelligo illud observari in insula Mauritii per tres menses, donec externum inutile albastrum fere computruerit.

Alia porro occurrit difficultas, quæ alicui dubium moveret, an nempe hodiernum nostrum Ebenum unum idemque sit, quod veteres descripserunt, ejus enim odor, qui *Dioscoridi* lib. 1. cap. 3. ejusque plagiariis gratius habetur, si carbonibus ignitis fuerit inpositum, qui vero in hodierno tam Mauritiano quam Indico neutiquam jucundus est, sed subacidus; crudum autem lignum carbonibus inpositum acrem fundit odorem fumumque oculos vellicantem, licet quosdam cistarios narrantes audiverim, ejus odorem inter elaborandum ipsis visum fuisse de Pipere participare: Ita quoque nostrum Ebenum igni inpositum non ita oleo-

Het bloeizel zyn zeer kleene bloempjes, bykans zonder steeltjes, weinig in 't getal, by den oorspronk der bladeren voortkomende, eerstelyk kleene witte knopjes, met harde spitsjes, dewelke haar openen in drie korte dikke en witte spitze blaadjes, binnen met eenige korte draatjes, zonder reuk, en ligt afvallende, ook is het gebeele bloempje niet veel grooter als een *Ajuyns*-zaad, en daarom is 't geen wonder, dat het zelden gezien wordt, en by de Inlanders meest onbekent is, en waar van eenige my ook wys maakten, dat dezen boom geene bloemen en hadde, hoewel anderen daar en tegen weder wonderlyke en onbekende bloemen aan dezelve toeschryven, al 't welk ik heb geloven moeten, tot datze door myn eygen handen geplant, opgekomen zyn, en bloemen gedragen hebben, 't welk my in 't vyfde jaar na haar zaaying gelukt is.

In dit driebladig bloempje, als in een kelkje, komt eerst een blaauw-groene knop voort, gelykende een vlas-knop, dog veel kleender, daar uit de vrugt wert wat grooter, dan een hazelnoot, op een gesternt of ster gelykent voetje staande, eerst langwerpig en ey-formig, daar na boven wat plat en ingedrukt, en in 't navelijge een kort spitsje vertonende: De rype worden goud-geel, en ten laatsten rood, en hebben groote gemeenschap met de vruchten van *Bonga Tanjong*.

Onder 't buytenste en brosse buydeken leyd een weinig, ros, smerig, meelachtig, en zoet vlees, bequaam om te eeten, dog de keel wat vringende; binnen staan drie langwerpige steen-harde korts, in de groote als die van *Cassia Fistula*, dog wat drieboekig, en met de scherpsste kant na binnen wende, swart, bruin, en glimmende, zomtyds staan 'er ook vier en vyf altyd in de ronate, en met de voorste spitsen tegen malkander, en deze zyn 't zaat van dezen boom, dewelke zeer ligt opkomen, als zy maar de aarde raaken.

Het hout van den Boeronezen boom is regt swart, dog geenzints zo swart en glimmende, gelyk men 't gearbeide hout ziet, maar doof swart, gelyk een koole, die lang onder de aarde gelegen heeft, bekomende zynen glans en booge koleur, door polysten en aafsmeren.

Gelyk nu dit hout door den geheelen Oost meest verspreit wast, zo verschildt het ook wat van substantie en coleur, want het swartste, fynste, en dierbalven ook het beste komt uit Aethiopie, van waar het de Dædaniten eerst na 't roode Meyr, en daar na te Tyrus te koop gebragt hebben, en de Portugezen bedensdaags bekomen het ook tot Mosambique, de onze op het Eiland Mauritius, by de Portugezen Illa de Cisne (en qualyk in de Kaarten do Cirne genaamt) dat is Cyanea of het Zwanen-Eyland, van de veele Dod-aarzen, zynde zekere zee-vogels, die zy voor een geslagte van Zwanen aanzagen, en welk Eyland by de onze om dit hout wille lange is bezeten geweest; Naast het zelve hout is het gene, dat men in oud Indien vint, en voorts ons Boeroneze, 't welk egter het Mauritiansche in deugt of goetheit veel wykt, want behalven dat het grover van substantie is, zo scheurt het ook ligt in de lengte, en heeft een valsche bert, daar men groote scheuren in ziet, en dierbalven geen breede planken daar uit hebben kan: doch de oorzaak daar van dunkt my enigzints te zyn ons eigen volk, die deze boomen, of te jong, ofte te ontydig kappen: want de boomen, die niet veel dikker dan een man zyn, hebben nog lange baare volkmen dikte niet, en het hout, als dan nog te jeugdig en te zappig zynde, scheurt zeer ligt, als men ze afsnijpt, 't welk ook meest door den slag in 't vallen geschiet: Ook zo hebben onze kappers nog een andere foute, te weten datze de ongekapte boomen te vroeg van het witte hout heroven, en het ontblote bert in de regen en zonne laten leggen; waar van het als dan zo ligt scheurt, daar men de ongekapte boomen beboorde, met de schorse en 't buitenste hout, eenige maanden in het bos te laten leggen, gelyk ik versta, dat men op het Eyland Mauritius drie maanden doet, tot dat het buitenste spint half vergaan zy.

Nu is daar nog een andere scharigheid, dewelke iemand zoude doen twyffelen, of ons bedensdaagze Ebbenhout al een en 't zelfde zy, met het gene de oude beschreven hebben, te weten de reuk, dewelke by *Dioscor.* lib. 1. cap. 3. en zyne naschryvers lieffelyk op glimmende of brandende kolen gestelt werd, dog die in het bedensdaagze, zo wel Mauritiansche, als Indiaansche bevonden werd, geenzints aangenaam, maar veel meer goor in het rauwe hout, en op kolen gelegte zynde scherp, met een bytende rook, hoewel ik sommige Kistmakers boorde verklaren, dat hun dien reuk in 't werken voorquam, als peper; zoo is ook ons Ebbenhout op 't vuur zo olyachtig niet, nog



sum est, nec ita rufescit, si supra porphyriticum contetur, uti Dioscorides id de suo testatur. Non tamen dubitandum est, quin hodiernum unum idemque sit ac illud antiquorum, uti illud quoque doctus Matthioli in *Commentariis* suis ad illud caput confirmat, quum aliis in qualitatibus convenient, nec Theophrastus nec Plinius de odore quidquam commentati sunt. Addo insuper Ebum Aethiopicum quandam forte possidere qualitatem, quae in Indica non observatur, nec etiam Boeronense cum illo Indiae veteris, colore convenit, plurima enim pars nigricat, sed inveniuntur quoque frusta, quae amplas gerunt strias albicantes ac vortices, quae non ita bonae sunt substantiae, sed elegantioris adpectus, ac forte conveniunt cum illo, quod Dioscorides Ebum Indicum vocat, & sub hoc titulo describit, quod autem nigrum est, ab omni tempore gravissimum omnium lignorum habitum fuit, atque aquae inpositum fundum petit, quam vetustum & siccum etiam sit, unde concluditur, constare ex partibus tenuissimis & solidissimis, e contra quo magis ad cinereum vergit colorem, quoque plures gerit venas albicantes, eo levius est, sed tamen semper in aqua fundum petit.

Curiositas me instigavit, ut semel quosdam percolatos afferes sexdecim vel septendecim gravissimorum lignorum, quae in Amboina crescunt, ponderarem, ut gravitatis proportionem detegerem, quum expertus fui, Boeronense Ebum gravitate superari ab Hotoensi, quod in Leytimora crescit, ac fere convenit cum Mangio ferreo, fieri tamen posset, proportionem a me observatam alio experimento aliam observari, quum, quantum memini, quaedam ligna non rite essent siccata.

Arborem Boeronensis Ebeni ligni non multum differre a Mauritiana, atque hanc ipsam forte non ab Aethiopica, oculares testes mihi sancta adfirmarunt fide, dicentes solummodo, Mauritianae arboris folia, quantum recordari poterant, paulo esse majora illis, quae in Boeronensi observabant, sed in vetustis quoque arboribus esse cinerea, rugosa, ac plurimum caduca. Sic quoque arbor Mauritiana hanc habebat qualitatem, ejus corticem paulo magis esse cinereum, quum Boeronensis multas conquirat maculas nigras, si arbor perfecte sit adulta & ad caedendum apta, quae tantae crassitiei tum temporis est, ut duo vix viri eam complecti possint.

Franciscus Pyramus scriptor neotericus nobis longe aliter suam delineat Ebum cap. 8. quam observavit in Africa & Madagascara, quum ipsi tribuat formam & altitudinem Oleae, folia Salviae, floresque albos instar Rosarum &c. quae si vera sint, arbor Africana multum a nostra differt, quin Salviae similitudinem deduxerit a cinereo colore ac rugositate vetustorum foliorum, hunc vero auctorem aliis in rebus observavi longe petitas componere similitudines, quae itaque curiosis Africanarum regionum investigatoribus indaganda relinquuntur.

Uno ore veteres binas Ebeni species observarunt, quas Dioscorides loc. cit. in Aethiopicam & Indicam distinguit: Theophr. Hist. pl. lib. 4. cap. 5. illud dividit in Ebum verum ac spurium, quem sequitur Plinius Hist. Nat. lib. 12. cap. 4. ubi spurium dicit esse speciem fruticosam forma Cytisi, per totam crescentem Indiam, bini hi auctores dicunt Ebum solummodo in India crescere. Herodotus apud Plinium. loc. cit. illud tantum in Aethiopia ponebat, Dioscorides vero ex utrisque illud petit regionibus, quod etiam verum est.

Quid jam veteres per fruticosum Ebum intellexerint, quod ex eorum opinione maculatum est, leve, ac vilis pretii, me huc usque latet, a fide enim dignis testibus omne Ebum, quod hic in India crescit, ab excelsis & ingentibus colligitur arboribus, intellexi autem simul, unam Ebeni speciem vilem & levem ex ora Cormandeleni deduci, quod sine dubio ex diversa erit arbore, quae inquirenda porro est: In ea fere esse sententia, supra descriptam Novellam nigram seu Caju Salimoeri, quae in plurimis Indiae locis occurrit, a veteribus pro Ebeni specie fuisse habitam, haec enim est arbor fruticosa, ejus lignum leve, ex cinereo-nigricans, longis striatum venis, quodammodo odoratum & oleosum: Dum vero Dioscorides binas ultimas qualitates

Tom. III,

lites

vered ook niet zo ros, als men 't op een steen vryft, gelyk Dioscor. van 't zyne hebben wil: Eger beboeft men geenzints daar aan te twyffelen, of ons bedendaagze zy een en 't zelfde met het Ebbenhout der oude, gelyk ook den geleerden Matthioli in zyne aantekeningen op 't voornoemde Kapittel wel zegt; om datze in andere eigenschappen met malkanderen over een komen, en om dat ook Theophrastus en Plinius van den reuk niets vermeld hebben: Ik doe daar nog by, dat misschien het Aethiopische iets heeft; het welk men aan het Indische niet en vind, voorts is het Boeroneesche en dat van oud Indien ook niet van eenderley couleur; want het meeste is wel doorgaans swart, maar men vind het ook; daar brede witte strepen en vlammen onderlopen, 't welk wel slegter van substantie, maar fraayer van aanzien is, en misschien het zelve, gelyk Dioscorides zyn Ebum Indicum beschryft; 't geen doorgaans swart is, heeft men van alle tyden gehouden voor het swaarste van alle houten; 't welk in 't water zinkt, hoe droog en oud het ook is, waar uyt men afneemt, dat 't van zeer fyne en digte delen moet gemaakt zyn, daar en tegen hoe graauwer het is, en hoe meer witte strepen het heeft, hoe lighter het bevonden werd, evenwel nog altyd in 't water zinkende.

De curieusheid heeft my ook eens daar toe gebragt, om eenige glad geschaafde plankjes, van 16 à 17 der swaarste houten in Amboina wassende, na te wegen, om de proportie van haare swaarte uyt te vinden, wanneer ik bemerkte, dat het Boeroneeze Ebbenhout aan swaarte overtroffen wierde van 't Hotesche, 't welk op Leytimor wast, en eenige by over eenkomst met het Mauritium Ferreum. Eger zou 't wel kunnen zyn, dat de proportien by my gestelt, by nader onderzoek anders gevonden wierden, om dat na myn erinneren sommige houten niet ter dege droog waren.

Dat nu den boom van 't Boeroneeze Ebbenhout niet veel is verschillende van de Mauritianaesche, en dezelve ook misschien niet van de Aethiopische; hebben my geloofwaardige ooggetuygen genoegzaam verzekert, alleenlyk daar by doende, dat de bladeren van den Mauritianaeschen boom, na haar ontboud; wat grooter waren dan die zy op Boero zagen, dog mede aan de oude boomengraauw, ruyg, en meest afvallende: Zo hadde ook den Mauritianaeschen die eygenschap, dat de schorffe wat graauwer zynde dan de Boeroneeze, veele swarte plekken bekomt, wanneer den boom volkomen oud, en tot kappen bequaam is: hebbende als dan de dikte van twee mannen omvademens.

Franciscus Pyramus, een nieuwen Schryver cap. 8. maald ons zynen Ebbenhout-boom, die hy in Africa en Madagascar gezien heeft, heel anders af, gevende hem de gedaante en hoogte van een Olyf-boom, de bladeren die van de Zalie, en witte bloemen de Rozen gelyk, &c. het welk waar zynde, zo moet den Africaansen boom van den onzen veel verschillen, of hy moet de gelykenisse van de Zalie genomen hebben, van de grauwe verwe en ruigheid der oude bladeren; dog dien Auteur heb ik in veele andere dingen bevonden zeer ver gebaalde gelykenissen te maken, het welk aan de curieuse onderzoekers der Africaanse landen verder aanbevolen blyft.

De ouden hebben eenparig twee geslagten van Ebbenhout gestelt, dewelke Dioscorides op de aangehaalde plaats noemt Aethiopicum & Indicam: Theophrastus Hist. Plantarum lib. 4. c. 5. verdeelt het in opregt en slegt Ebbenhout, gelyk ook Plinius doet, Hist. Natur. lib. 1. cap. 4. alwaar hy het slegte zegt te zyn een struykagtig geslagte in de gedaante van Cytisus, door geheel Indien verspreidt wassende: Deze twee zeggen ook, dat het Ebbenhout alleen in Indien wast. Herodotus by Plinius, loc. cit. haalde het alleen uyt Aethiopia, Dioscorides uyt alle beide, 't welk ook waar is.

Nu wat de oude door 't struykige Ebbenhout verstaan hebben, 't welk na haar meyninge geplekt, ligt, en van geringe waarde zoude geweest zyn, is my nog onbekent; want uyt geloofwaardige getuigen weet ik, dat al het Ebbenhout hier in Indien wassende, van swaare engrove boomen komt; dog hebbe ik mede verstaan, dat 'er een soorte gering en ligt Ebbenhout van Chormandel komt, het welk buyten twyffel een diverze boom zal wezen, en nog te onderzoeken staat: Ik zoude bykans in die meyninge komen, dat de bovengeschreven Novella Nigra of Caju Salimoeri, die op meer plaatzen van Indien wast, by de oude voor een soort van Ebbenhout gehouden is, want dit is een struykagtigen boom, het hout ligt-graauw swart, met lange aderen gestreept; eenigzints welriekende en olyachtig: Maar



litates optimo suo Ebena adscribat, binasque priores viliori tribuat, hinc nihil certi concludere possum.

Observatum quoque fuit Ebena arborem in primis quatuor annis nigro destitui corde, quam magna etiam atque excelsa sit, dein per annum quiescit nec excrescit, sed nigrum format cor. Sexto dein ac subsequenter annis de novo vegetat. In adultis cortex observatur in inferiore trunci dimidia parte nigricans, rugosus, ac fissus, superior vero pars est cinerea & magis aequalis, quoque magis sit cinereus hic cortex, eo maturior habetur arbor, majusque censetur ejus cor, uti & si supra radicem truncus sit alatus: Hoc autem intelligendum est de arboribus in loco natali crescentibus, in plantatis enim vix decimo ætatis anno tale observatur cor.

*Nomen.* Latine arbor *Ebenus*, lignum vero *Ebenum*; Belgice *Ebbenhout*. Arabice *Abanus* & *Abenus*, Latine ac Græce quoque scribitur cum adspiratione *Hebenum*, sed minus usitate, quæ omnia ortum suum habent ab antiquo Hebræo *Hobnim*, Ezechiel 27. versu 15, ubi dicitur mercatores Dedanites (qui versus Borealem extremam Arabiæ felicis partem habitabant prope ostium lacus rubri, ubi nunc urbs Aden sita est, uti & e regione partis Africae Trogloditicæ dictæ) hoc lignum, magnosque Elephantum dentes venales adduxisse Tyrum, quæ utraque sine dubio petiverunt ex litoreis plagis vicinæ Æthiopiæ, quales hodie sunt Melinde & Mosambique: Maleyenses communi vocabulo illud vocant *Caju-arang*, h. e. carbonis lignum ab atro colore, uti & Boeroneses *Aymiten* & *Aymetten* h. e. nigrum lignum. In Ternata & Tidora vocatur *Botolino*, in China *Oubak*, h. e. aliquid, quod nigrum est instar atramenti.

*Locus.* Optimum, uti supra dictum est, quondam petebatur ex Æthiopia, navibusque inponebatur Mosambique, uti & hodie fit, nostrates vero illud deducunt ex insula St. Mauritii supra descripta, uti & ex Madagascar. Cæterum, ut cum Dioscoride loquar, per totam Orientalem Indiam occurrit, una vero species nigrior est atque solidior altera, ac quotidie multi deteguntur loci, in quibus invenitur. Ora præsertim Cormandelenfis hoc ligno abundat, ex quo incolæ omnia opera fabrilis, uti sedes, scamna, mensas, formant, quæ opere topiario elegantissime ornant, quod fit tam artificiose, prompte, atque pusillis instrumentis, & tam vili pretio, ut certe mirandum sit.

In Zeylana circa Trinkenamale hæc arbores ingentes admodum & copiosæ quoque occurrunt, sed ibi non ita ab incolis expetuntur quam a litoreis populis, immo sæpe ex hoc palos claustrorum formant; circa Johoram, Siamam, & Cambodjam itidem invenitur, quod in Chinam deferitur, ibique satis vili venditur pretio, licet etiam in ipsa provincia Cantona crescat. In Moluccis porro insulis, ac præsertim in Boerone satis frequens est, cineream vero Moluccæ speciem tanquam diversam subsequenti descripsimus capite, cujus nigerrima plerumque species occurrit in Manado & Gelolo inter cinereum mixta: Lignum vero Boeronesæ nostratibus primum detectum fuit circa finem Kajeli anno 1641. ac dein in Occidentali ejusdem insulæ parte Balatetto dicta, verum arbores ibi jam ita sunt excisæ, ut post annum 1670. fere nullæ vetustæ amplius inveniantur arbores. Nostra natio illud quoque detexit lignum in insulis ad Eurum sitis, præsertim in Timora Laut, uti quoque in anteriore Novæ Guinæe parte Onin dicta, forte ibi porro per totum tractum Australem occurrit, uti & in insulis ad mare magnum Australe sitis. In quibus saltem itinerariis Occidentalibus narratur illud detectum fuisse in quibusdam insulis ante Chili & Peru sitis, uti & ego quoque intellexi, illud reperiri in insula St. Helena, sed pauca copia nec bonæ notæ. Paponenses insulæ illud quoque exhibent, binis diversis coloribus distinctum, cujus nigra species convenit cum Amboinensi, cinerea cum Ternatensi, cujus primum circa litus, alterum vero lignum in ipsis montibus Messoalæ crescit.

Anno 1666 surculos ex Boerone deferri jussi, quos in hortis circa castellum Victoriam plantavi, qui omnes fere læte progerminarunt, præcocesque admodum, quinto nempe & sexto anno, quum truncus vix brachium crassi essent, exhibuerunt fructus, qui decidui

Maar dewyl Dioscorides de twee laatste eygenscappen zyn beste Ebbenhout, en de twee eerste het slegte toefchryft, zo kan ik hier van niets vast besluiten.

Men heeft ook aangemerkt, dat den Ebbenhout-boom in zyne vier eerste jaren gantsch geen swart hert heeft, hy mag zo hoog en breed opschieten als hy wil, daar na rust hy wel een jaar en schiet niet op, maar formeert 't swarte hert: In 't zesde en de volgende jaren schiet hy dan wederom op; aan de volwassene ziet men de schorste, aan de onderste helft des stams, swartagtig ruig, en geborst, de bovenste grauwe en evener, en hoe grauwer hy werd, hoe ryper, en met grooter hert men bemacht, als mede wanneer hy boven de wortel kleine vlerkjens zet: dit is te verstaan van boomen, die op haar eygen grond groeyen, want aan de geplante ziet men in 't tiende jaar nog geen swart hert.

*Naam.* In 't Latyn den boom *Ebenus*, en het hout *Ebenum*; In 't Duitfch Ebbenhout, in 't Arabisch Abanus en Aenus, men schryft het in 't Latyn en Grieks ook met een adspiratie *Hebenum*, dog min gebruykelyk, alle welke woorden afkomstig zyn van 't oude Hebreusch Hobnim, Ezechiel 27. vs. 15. alwaar gezegt wort, dat de Dedanitische Koopluyden (dewelke bewoonden 't uitterste deel van Arabia Felix by den ingang van 't roode Meyr, daar nu de Stadt Aden leyt, als mede tegen over 't deel van Africa, dat men Trogloditicum noemt) dit hout, nevens groote Oliphants-tanden, te koop hebben gebragt naar Tyrus, welke zy buiten twyffel gebaalt hebben uyt de Zee-haven van het naaste Æthiopia, gelyk beensdags Mennæ en Mosambique zyn. De Maleyers noemen 't in 't gemeen Caju Arang, dat is Kool-hout, van zyn swarte koleur, gelyk ook de Boeronesen Aymiten en Aymetten, dat is Swart-hout; Op Ternaten en Tidora Botolino, Chinees Oubak, dat is, iets zo swart als inkt.

*Plaats.* Het beste als boven gemelt, wiert eertyts gebaalt uit Æthiopia, en ingeschiept tot Mosambique, gelyk het nog geschiet; de onze brengen het uit 't Eiland Mauritius, hier boven beschreven, als mede uit Madagascar, de rest, op dat ik met Dioscorides spreek, is door geheel Oost-Indien verspreidt, dog 't eene swarter en digter dan 't andere, en komen dagelyks nog vele plaatsen in kennis, daar 't gevonden werd. De Kuste Chormandel is inzonderheid daar rykelyk mede voorzien, daar de Inlanders allerhande curieus werk, als stoelen, banken, en tafeltjes van maken, dezelve met lof en beeltwerk konstig uitsnydende, en dat zo veerdig, en met zo geringen gereetschap, ook voor zo kleinen prys, dat het te verwonderen is.

Op Ceylon omtrent Trinkenamale, heeft men deze boomen ook zeer groot en overvloedig, dog werden aldaar van 't Landvolk zo veel niet gebesigt, als op de Kust, ja zy maaken zomtyds Palissaden van haare Fortressen daar van: Item omtrent Johor, Siam, en Cambodja, het welk in China vervoert wert, en aldaar redelyk goed koop is, hoewel 't in de Provincie Canton zelfs waft. Voorts is 't in de Moluxe Eylanden, en inzonderheid op Boeroredelyk gemeen, dog van 't eygentlyke grauwe Moluxe, hebben wy een byzonder geslagt gemaakt, (waar van in 't volgende Kapittel) vallende 't swarte doorgaans in Manado en Gelolo, met het grauwe gemengt. Het Boeroneze is by de onze eerst gevonden omtrent de bogt Kajeli Ao. 1641, en daar na op de westboek van 't zelve Eilandt, genaamt Balatetto, dog zyn de boomen nu zo uitgekapt, dat men na 't jaar 1670. schier geen oude boomen meer heeft kunnen vinden. De onze hebben 't ook gevonden in de Zuyd-ooster Eilanden, inzonderheid op Timor Laut, als mede op 't voorste deel van Nova Guinea, genaamt Onin, misschien gaat het daar voor door 't geheele Zuyd-landt, en de Eilanden van de groote Zuyd-zee. Immers men vint geschreven in eenige Westerse Voyagien, datze het zelve gevonden hebben op eenige Eilanden voor Chili en Peru leggende, gelyk ik ook verstaan hebbe, dat men 't vinden zoude op 't Eiland St. Helena, dog weinig, en niet veel bezonders. De Papouse Eilanden leveren het ook uyt van tweederley koleur, het swarte met 't Amboinze, en grauwe met het Ternataansche over een komende, waar van 't eerste omtrent de strand, en het andere meest in 't gebergte waft op Messoal.

In het jaar 1666. heb ik de jonge spruytjes van Boerolaten komen, en die in de boven omtrent 't Kasteel Victoria geplant, of planten laten, welke meest alle gelukkig opgekomen zyn, ook zeer vroeg (te weten in 't vyfde en zesde jaar) de stammen pas een arm dik zynde, vrugten gaven,



cidui alteros iterum emittebant furculos, unde didici, in Amboina has arbores facillime transplantari & propagari posse, si diligens adhiberetur cura, quod in saxosis inprimis locis fieri oportebat, ubi lignum semper durius crescit.

*Ufus.* Ebenum ab antiquis jam temporibus in magno fuit pretio, sed olim multo carius erat quam hodie: apud *Plinium* enim l. c. legitur, *Æthiopes Persiæ regibus omni tertio anno tanquam tributum solve- re debuisse centum Phalangas* (h. e. frusta) *Ebeni, ut & aurum, atque Elephantum dentes: Licet apud Herodotum in Thalia notetur ducenta fuisse segmen- ta, qui mos ad suum usque tempus obtinebat. Unde & mirum mihi videtur, Theophrastum lib. 4. cap. 5. nul- lam Æthiopis facere mentionem, sed putat omne il- lud lignum ex India deferri, ubi ejus popularis Alex- ander Magnus id invenit, quum tamen ex epistola Candacæ reginæ Meroæ ad Alexandrum data constet, sese ipsi (quem vocat Pellæum juvenem) dono trecen- ta Ebeni segmenta misisse, uti id legitur in adnota- tionibus Bodæi a Stapel in libr. 4. cap. 5. Theophrasti: Hoc insuper confirmatur ex isto Ezechielis loco, Dædanitas nempe id sine dubio petiisse ex vicina ipsis Æthiopia, Tyrumque venale adtulisse, unde & apud Poëtam *Lucanum*, *Merœtica Ebenus vocatur*, quod vulgaria exemplaria vitiose legunt *Mareotica: Dædanita enim ab utraque lacus rubri parte sita est. Hocque quantum pretiosum est lignum, quod in sacra scriptura numero plurali occurrit, cujus supra libr. 2. in ca- pite de Agallochio rationem dedimus, primum enim est Sittim, secundum Aebalim, tertium Almugim, quar- tum Hobnim.**

Ebenum hodie vulgari est in usu, reges enim non tantum sua sceptrata ex hoc habent ligno, nec idolorum imagines ex hoc modo formantur, uti *Matthiolus* in memorato suo commentario scribit, sed omnia insuper supellestilis genera ex hoc jam fiunt, uti sedes, scamna, cistæ, mensæ, patinæ, crateres, qui a quibusdam regibus in magno etiam hodie habentur pretio, quum ex vulgari opinione omnia incantamenta ener- vent. Quo modo porro ad cuncta opera scrinaria tam extra quam in Europa adhibeatur, non memora- bimus, sed illis artificibus commendatum sit, solummodo id adnotantes, Ebenum recens elaboratum co- loris esse opaci, nec splendere, sed illum conquirere poliando & fricando. Tinctio hæc fit ope optimi a- tramenti, in quo quidam Ligni Sappeni ramenta & parum aluminis excoquant, ut nigredini simul purpureum splendorem addant: Hoc bis terve tali modo fricatum lignum poliendum est primo duris dein mol- lioribus penicillis, ac demum pannis laneis & pauca cera. Cistarii hoc elaborantes lignum mihi narrarunt, hujus ligni rasuram cutim tangentem pruritus exci- tare: Experti quoque fuere lignum Mauritianum mul- to magis politum posse elaborari, sed facillime frangi instar vitri, carbonibusque inpositum, vel igni injectum instar salis strepitum excitare, e contra Boëronense ramenta magis exhibet, crassioribusque constat fibris, ac ferra melius elaborari potest quam Ternatense: Utramque hanc speciem observavi ignem facile con- cipere, sed lente ardere, ac facillime extinguui, sed optimum ac durum exhibere carbonem, qui diu i- gnem fovet.

In re Medica apud Indos non magno est in usu, vires cæterum possidet detergentes, quum particu- lis constet tenuibus ac subtilibus, sine notabili calore, sed parum exsiccat, unde non male a doctis pro spe- cie Ligni Guajaci habetur: Quidam Indiæ magnates, uti dictum fuit, ex illo crateres formant (quibus vires adscribunt cuncta venena & incantamenta ener- vandi & depellendi) ex quibus coctam Oryzam alios- que cibos jejunii diebus Æthiopes edunt: Alii pro arcano habent hujus arboris radices propinare ad san- guinem illorum depurandum, qui malignis laborant ulcerationibus ac scabie, vel quædam Luis Venereæ signa habent: Hunc in finem primo illorum sanguis adtenuandus est decocto Ligni Sappan dicti, & Bælæ Swangi, dein hujus radices tenuiter scissæ, & in aqua decoctæ ipsis propinantur, instituta more solito tenui diætâ: Scabies porro atque ulcerationes eluendæ sunt forti decocto ipsius ligni rasuræ, sed cum aqua non bene

gaven, dewelke afvallende, wederom andere spruytjes voortbragten, waar uit ik bemerkte, dat men in Amboina deze boomen zeer ligt verplanten, en vermenigvuldigen kan, als men 'er neerstigheid toe wilde aanwenden, en 't welk dan ook op steenagtige plaatzen moest geschieden, daar altyt harder hout voortkomt.

*Gebruik.* Het Ebbenhout is al van oude tyden in groo- te agting gehouden, dog eertyds was 't veel duurder, dan hedensdaags: want by *Plin.* loc. cit. staat, dat de Æthiopiërs (dat zyn swarte Mooren) aan de Koningen van Persië alle drie jaren tot tribuut moesten opbrengen 100 Phalangas (dat is moten) Ebbenhout nevens goud, en Oliphants-tanden: Hoewel men by *Herodotus* in Tha- lia leest, dat 't 200 moten zyn geweest, welke manier nog tot zynen tyd duurde. Daarom ik verwondert ben, dat *Theophrastus* lib. 4. cap. 5. niet met al rept van 't Æthiopische, maar meynt dat 't allegaer uit Indien komt, daar 't zyn Landsman *Alexander Magnus*, gevonden heeft; daar nochtans uit den brief van *Candace*, Konin- ginne tot Merœ, aan *Alexander* blykt, dat zy aan hem zelfs (by haar den Pellæischen Jongeling genaamt) tot een verering 300. moten Ebbenhout gezonden heeft, gelyk men leest in de Annotatie van *Bodæus* a *Stapel*, op cap. 5. lib. 4. *Theophrasti*: Als mede uit de voorz. plaats van *Ezechiel*, dat de Dædaniten, het zelve buiten twyffel uit het naaste Æthiopie balende, te Tyrus te markt bragten, daarom 't ook by den Poëet *Lucanus* *Merœtica Ebenus* genaamt werd, daar de gemeene Exemplaren dog qualyk *Mareotica* van hebben gemaakt: want de Dædaniten te weten zynen dat 't roode Moer leggen, en dit is 't wierde kostelyke hout, het welk de Heilige Schrifture Numero Plurali noemt, waar van boven lib. 2. in 't Kapittel van *Agallochum* reden gegeven is, te weten 1. Sittim, 2. Aebalim, 3. Almugim, en 4. Hobnim.

Hedensdaags is het Ebbenhout in gemeener gebruik; want de Koningen maken nu niet meer haare Scepters, en de beelden harer Afgoden alleen van dit hout, gelyk *Matthiolus* in zyn voornoemde Commentarius schryft, maar wel allerhande gemeen huisraad, als stoelen, ban- ken, kisten, tafels, schotels, en drinkbekers, welke laatsten by sommige Koningen nog in waardye gehouden werden, om datze naar 't gemeen gevoelen, alle toveryen kragteloos maken. Hoe het voorts tot allerhande schryn- werk, huiten, en in Europa gebruikt werd, zullen wy niet ophalen, maar die ambagten bevolen laten, alleenlyk zeggende, dat het versch-gewerkte Ebbenhout een dootze koleur, en geen glans heeft, maar den zelven verkrygen moet met aanstryken en polysten. Het aanstryken geschiet met de beste inkt, daar in sommige de spaanders van Sappanbout en wat Aluyn koken, om de swartigheid met een purpere glans te meer luister te geven: dit zoo twee of driemaal aangestreeken zynde, moet men 't hout polysten, eerst met harde, daar na met zachte boenders, en ten laat- sten met een wollen lap, en een weinig was. De Kiste- makers in dit hout werkende, hebben my verklaart, dat hun dit zaagsel van 't hout, op 't naakte lyf komende, eenig jeuken veroorzaakte: Zy bevinden ook, dat het Mau- ritiaanse zig veel gladder laat werken, en kort afbreekt als glas, op de koolen of in 't vuur gelegd zynde, knerft het als zout, daar en tegen het Boëronese splintert meer, en is grofdradiger, maar nog al beter te bewerken met de zaage, dan het Ternataanse. Van beide deze soorten heb ik gemerkt, datze het vuur wel ligt ontfangen, maar slappelyk branden, ligt wederom uitgaan, en weinig of geen olie uitgeven, dog een hard kooltje zetten, dat lange gloeyt.

In de Medicyne werd 't by de Indianen niet zonderlyk gebruikt: het is anders van fyne, subtile, en afvagende kragten, zonder merkelyke bitter, maar wat opdrogende, daarom het niet onbillyk by de Geleerde voor een medezoor- te van het Lignum Guajacum gehouden word. Sommige Grooten van Indien, als gezegt, maken 'er bekens en scho- tels van (dezelve toeschryvende de kragt om alle toveryen en quade belezingen te veydelzen) waar uitze den gekook- ten ryst, en andere kost in de Moorische vasten eeten: An- dere houden 't voor een secreet Meesterstuk met de wortel- len van dezen boom het bloet te zuiveren, aan die gene, wiens lichamen veel quade Ulceratien en schurft hebben; ja zelfs die eenige restanten van de pokken onder de leden hebben: Tot dezen einde moet men hun eerst het bloet ver- dunnen, met de decoctie van Sappanbout, en Boeloe Swan- gi in water, daar na geeft menze deze wortelen kleen ge- sneden ende in water gekookt, te drinken, onderhoudende na gewoonte, een schrale dieët; de schurft en Ulceratien



bene miscetur quam tenuiter etiam sit trita hæc rasura, quæ mox fundum petit, si non crassa ex hac componatur puls; quo modo autem Ebenum sit præparandum & adhibendum ad Collyria, ut pupilla depuretur, aciesque oculorum conservetur, ex Europæis constat libris. Contra puerorum abdomina dura & tumentia purum eligitur Ebenum supra porphyritim contritum cum aqua, pauxillo Anisi, Cumini, Coriandri, & Aluminis in pultis formam, quæ abdomini illinitur, quædam interim Nucis moschatæ grana cum tantillo salis, lactis cochleari infusa infanti propinantur.

Ebeni folia igni injecta strident vehementer, quæ comburuntur, ut strepitu suo glires, serpentes, aliæque fugent ex hortis animalia.

De Ebena in Madagascara crescente O. Dapperus in Africa sequentia scribit, ubi indigena lingua vocatur *Hazon Mainthie*, h. e. nigrum lignum, arborisque cor est, unde hoc Ebenum conligitur, ingens autem arbor est parvis gaudens foliis instar Myrti obscure viridibus, ejus cortex nigricat, atque tres vel quatuor ejus observantur species.

## EXPLICATIO

*Tabulæ Primæ,*

Quæ ramum exhibet Ebeni vulgaris, ubi  
Lit. A. ejus *florem tripetalum*.  
B. Ejus *fructum*.  
CC. *Officula seminalia* denotant.

## OBSERVATIO.

De hoc ligno vide porro *Thef. nostr. Zeyl. pag. 91.* ubi ejus Synonyma, virtutesque medicatæ ex aliis porro auctoribus adnotantur, vocaturque hæc arbor Ebenus Indiæ Orientalis Fagi amplioribus foliis, Anonæ dulcis fructu coronato, magno eduli in *Plukn. Mantiss. p. 66. &c. Ebenus vulgaris*, ejusque species a *Valent. quoque pag. 222. commemorantur*, atque prior in *Tab. sub No. XLII. exhibetur*.

## CAPUT SECUNDUM.

*Ebenus Molucca. Caju Arang Ternate.*

**C**Inerea Ebenus Molucca majorem gerit truncum altioremq; illo Boeronensis, immo plerumque crassior est, comanque gerit latiore. Ejus cortex magis cinereus est, sed in vetustis arboribus maculas contrahit nigras, hujus speciei folia sunt multo longiora illis Boeronensis ultra novem nempe pollices longa, quatuor quinqueve pollices lata, ac superius latissima, ubi in brevem desinunt apicem, inferius autem angustiora, magisque læta virent quam præcedentis speciei, inferiore parte gilva sunt, ibique paucas intricatas ac vix notabiles gerunt venulas, superiore autem parte sunt glabra, & juxta medium nervum sulcata, quæ petiolis insident curtis & contortis, hæc autem folia sine ordine in ramulis locantur, quæ copiose circa ramos sese erigunt. Inferiora autem seu vetusta folia quinque modo sexve pollices sunt longa, vix tres digitos lata, obtuso apice & oris retrorsum flexa, in medio elevata, instar illorum vulgaris Ebeni, ita ut vetustissima & brevissima hujus speciei cum maximis & junioribus vulgaris conveniant, sunt autem tenuiora & flaccidiora quam in vulgari Ebena.

Foliorum sapor primo dulcis est, sed mox adstringens & amaricans observatur, quum in vulgari dulcior sit, sed in ejus vetustioribus arboribus credibile est, folia breviora, firmiora & rugosiora esse, præcedentis enim descriptio juxta juniorem arborem est formata, illa quoque fusca sunt instar vulgaris.

Flores

moetmen wasschen met een sterk afkookzel van de spaanderen dezès bouts; andere smeren 't fyn gevevene bout met water daarop, hoewel 't zig met 't water niet wel laat vermengen, hoe fyn 't ook geveven werd, maar dadelijk te gronde zinkt, of men moeste een dik papje daar van maken. Hoe men 't Ebbenhout bereiden en gebruiken zal tot oog-waters om den Oog-appel te reynigen, en het gezigt te verklaren, kan men zien in de Europeische boeken; tegens de geswollene buyken der kinderen neemt men ongebezigt Ebbenhout, en vryft het zelve op een steen met water, een weinig Anys, Comyn, Coriander, en een schyffe ajwyn, alles tot een papje, en smeert het op de geswollene buyk, men geeft het kind ook te drinken eenige greyntjes note-muschaten met een kortje zout, in een lepel vol melk.

De Ebbenbouts-bladeren in 't vuur geworpen, knerzen geweldig, en werden gebrand, om de rotten en ander ongedierte van slangen &c. uit de thuynen te verjagen.

Van 't Ebbenhout op Madagascara groeyende schryft O. Dapper in zyn Africa aldus: Het werd aldaar in de gemeene landtale genaamt *Hazon Mainthie*, dat swart hout wil zeggen, en is de boom, daar van 't Ebbenhout komt, welk het bert van den stam des booms is: Het is een groote boom met kleene bladen, gelyk die van Myrtbus, en donker-groen, de schors is swartachtig, daar is drie of vierderley slag.

## UYTLEGGINGE

*Van de eerste Plaat,*

Dewelke vertoont een Tak van het gemeene Ebbenhout, Alwaar Letter A. deszelfs driebladige bloem.  
B. Deszelfs vrugt.  
C. C. de Zaat-korrels aantoonen.

## AANMERKING.

Over dit hout ziet verders onze *Thef. Zeylan. pag. 91* alwaar deszelfs benamingen, en Medicinale kragten uit andere Schryvers verders aangetekent werden; en wert deze boom van *Plukn. in zyn Mant. pag. 66.* genaamt Oriëntaliche Ebben-boom, met het blad van de Beukenboom, dog grooter, en een groote gekroonde vrugt als van de zoete Anona, die ook eetbaar is &c. Het gemeene Ebbenhout en deszelfs zoorten werden mede by *Valentyn* vermeldt, en het eerste op de Plaat onder No. XLII. verbeeldt.

## II. HOOFDSTUK.

*Ternataans Ebbenhout.*

**D**E grauwe Moluxe Ebbenhout-boom is van stam wel zo groot en hoog, als de Boeroneese, ja doorgaans wat dikker en met een breede kruyn: De schors is wat grauwer, maar gewint of krygt in de oude boomen ook breede swarte plekken; de bladeren aan dit geslagte zyn veel langer, dan aan 't Boeroneese, namentlyk negen duimen en meer lang, vier en vyf vingers breed, vooren breedst, met een korte spitze, naar agteren toefsmallende, ligter groen dan de voorige, van onderen na 't vale trekkende, en aldaar hebbende weinige verwerde, en pas merkelyke adertjes, boven glad, en langs de middel-zenuwe met een dooren, de steel kort, en wat gedraayt, de bladeren staan zonder order aan de ryskens, en dezelve veele rondom de takken; de agterste of oudste bladeren zyn maar vyf of zes duimen lang, schaars drie vingers breed, met een stompe spitze, ook een weinig met de kanten onderwaarts gebogen, in de midden buykig, gelyk die van 't gemeene Ebbenhout, zo dat de oudste en kortste van dit geslagte met de grootste en jeugdigste van 't gemeene overeenkomen, dog zy zyn dunder en slapper dan de andere.

De smaak is in 't eerste wat zoet, maar valt straxt zamentrekkende en bitterachtig, daarze aan 't gemeene zoeter is, aan de oude is het gelofelyk, dat namentlyk de bladeren nog korter, styver, en ruiger werden, want de voorgaande beschryving is van de jongen boom genomen, by dezelve ziet men ook de bruinigheid, gelyk aan de gemeene.

Blos.